

Увод

Вътрешният Божий закон (съвестта) и външният Божий закон (Божите заповеди) са ни дадени от Бога, за да различаваме добрите и лошите дела.

Умът, сърцето и волята на човека са се помрачили от времето на грехопадението на първите хора. Оттам и гласът на съвестта се е оказал слаб и недостатъчен. И ако човек не развива в себе си духовната сила, то вътрешният глас на съвестта в него може постепенно да заспи и умре (при „безсъвестния“ човек).

Оттук е ясно, че само единият вътрешен закон на съвестта е недостатъчен за човека. Дори в рая Бог е откривал на първите хора Своята воля. Следователно и в невинното (праведно) състояние за човека е бил необходим външен Божествен закон. Още повече той е бил нужен за човека след грехопадението му.

На въпроса на един момък: „Какво добро да сторя, за да имам живот вечен?“ Господ направо отговорил: „Ако искаш да имаш живот вечен, опази заповедите.“ (Мат.19:16-19).

Като върховен страж на човешкото поведение съвестта е пряко свързана с Бога, чийто глас говори на човека. Тя е окото, с което Бог вижда делата ни, и гласът, чрез който разговаря с нас. Най-опасно за личния и социален живот на човек е да загуби Бога в себе си, да оскверни Божия образ в душата си - съвестта.

Нейната правдивост и сила зависят от нравствената чистота на човека. „ако твоето око бъде чисто, и цялото твое тяло ще бъде светло“ (Мат. 6:22). При неморалния човек съвестта е притъпила чувствителността си и не реагира на злото. На такъв човек тя не може да помогне. И все пак съвестта не заглъхва никога, дори когато човек се превърне в злодей. Тя продължава да работи и може неочаквано да се пробуди, за да го осъди. Често този съд завършва трагично.

За съвестта Господ Исус Христос казва: “Светило за тялото е окото. Затова, ако твоето око бъде чисто, и цялото твое тяло ще бъде светло; ако пък твоето око бъде лукаво, цялото твое тяло ще бъде тъмно. И тъй, ако светлината, що е в тебе, е тъмнина, то колко ли голяма ще е тъмнината?” (Мат. 6:22-23). Но погаввайки съвестта си, човек се чувства мрачен и празен.

Понятие

Съвест се нарича вътрешна духовна сила в човека или проявлението на духа в човека.

Съвестта като вътрешен закон Божий („глас Божий“) е присъщ на всички хора. Тя е вътрешен глас, който ни говори кое е добро и кое е зло, кое е честно и кое е нечестно, кое е справедливо и кое е несправедливо. Гласът на съвестта ни задължава да вършим добро и да се отклоняваме от злото. За всички добрини, извършени от нас, съвестта ни награждава с вътрешен мир и спокойствие, а за всички

злини ни осъжда и наказва. Човекът пък, който постъпва против съветите на съвестта си, чувства в себе си нравствен безпорядък – угризения на съвестта.

Съвестта е паметта за идеалния образ, който Бог е вложил в нас като цел, за да пазим този образ от изкривяване. Тя свидетелства дали живеем “в простота и искреност пред Бога” или “е плътско мъдруване”² Кор.1:12/, следи съответстват ли нашите мисли, намерения, чувства и постъпки на този идеален образ, или – не.

“Съвестта е жива и устремена към съвършенство воля. Тя е първият и най-дълбок източник на чувството за отговорност; затова там, където това чувство угасва, се възцарява всеобщо безразличие към резултата от труда и творчеството – какво може да създаде безотговорният политик, съдия, лекар, офицер, инженер, орач?”

Съвестта е живият и най-могъщ източник на справедливост. Затова там, където съвестта се изличава от живота -- отслабва чувството за дълг, дисциплината, чувството за вяност, изчезва от живота служението на ближния; навсякъде се възцарява продажност, корупция, измяна и животът става невъзможен.”¹

Съвестта може, както да ни научи на морал, така и сама да бъде развивана и усъвършенствана през целия живот на човека.

Съвестта е съзнание за нравствените ценности и норми, каквито са те за Бога. Човешките разбирания за добро и зло, истина, справедливост... са различни в различните времена и общности, и у всеки човек поотделно. Съвестта ни казва каква е Божията правда, Божията истина, Божията воля и доколко ние самите ги следваме.

Тя е същата сила, която накара Адам да се скрие от Бога (Бит. 3:7-10), която гони Каин до края на земята (Бит. 4:14), която накара Саул да плаче от срам (1 Цар. 26 гл.), Давид горко да се кае, а книжниците и фарисеите да оставят прелюбодейката ненаказана.²

Произход

Съвестта се основава, развива и оформя върху вродена заложба да различаваме добро и зло и да предпочитаме доброто пред злото. Човек като сътворен по Божи образ по самата си природа е нравствено същество и когато е верен на себе си, той слуша в душата си гласа на доброто или гласа на Бога – абсолютното и вечно Добро. Историята и нравственият опит свидетелстват, че човек от най-дълбока древност и до днес е слушал и слуша в себе си гласа на съвестта като незамлъкващ Божи глас. “В мене

¹ Сравни Илин, И., Православна младеж

² Вим пов. у Карамихалева, Ал., През очите на вярата

говорил Сократ – живее някакъв демон /т.е. божествено същество/; всеки път, когато искам да предприема и да извърша нещо, аз слушам неговия глас, който ме съветва доброто да върша, а злото да избягвам”. Римският философ, оратор и държавник Цицерон считал съвестта за отражение и проява на божествения Разум, за вътрешна законодателна сила, която произлиза от самия Бог и черпи от Него своята власт и сила, а според друг римски философ Сенека: “Съвестта е Бог в самите нас”. Кант смята, че чрез съвестта човек отговаря пред Бога за делата си.

Творецът е запечатал Своя закон в сърцата на хората, “за което свидетелства и съвестта им, а помислите им ги осъждат, или ги оправдават” (Римляни 2:14, 15).

Отстъпването на съвременното човечество от християнската съвест влече големи опасности и беди. И колкото по-скоро и по-дълбоко човечеството осъзнае смисъла на преживяваната от него духовна криза, толкова по-ясно ще разбере, че без съвест на земята не е възможна нито култура, нито живот.

Според Стария Завет човек е изградил верни критерии за оценяване на добро и зло. Старозаветните писатели свързват познаването на нравствените ценности със сърцето на човека: „Придържай се, човече, към съвета на сърцето си, защото за теб няма никой по-верен от него”.

В Новия Завет Господ Иисус Христос внушава, наставлява вярващите да не нарушават заповедите не само с делата си, но и с мислите и желанията си, изисквайки от тях чистота на сърцата.

Функции на съвестта

Рефлексивна

Преди човек да предприеме някаква работа, се замисля върху нея и резултатите, които ще произлязат. Разумният човек винаги размисля предварително и се вслушва в гласа на съвестта си, а неразумният и особено горделивият не се съобразява с нищо и действа спонтанно.³ По този повод и св. Антоний Велики казва: „изпитвайте се дали сте достойни за Бога”⁴ Св. ап. Павел също говори за това: „Защото нашата похвала е тая: свидетелството на съвестта ни...” (2 Кор. 1:12).

Нормативна

Съвестта постановява да се постъпва честно и справедливо: „И върши каквото е право и добро, за да ти е добре”(Втор. 6:18).

³ Пак там

⁴ Св. Антоний Велики, Любовта прогонва страха

Познаването на нравствените ценности се свързва със сърцето на човека. От сърцето излиза добро и зло⁵: „Добрият човек от доброто съкровище на сърцето си изнася доброто, а лошият от лошото съкровище на сърцето си изнася лошо“ (Мат. 12:35).

Както изпълняването на нейните изисквания заслужава одобрение и носи похвала и вътрешно спокойствие на честния човек, така отхвърлянето на повелите на съвестта предизвиква угризения и тревожност.

В сложните прояви на съвестта се различават главно три функции, които метафорично могат да се обозначат като законодателна, съдебна и изпълнителна. Със законодателната функция на съвестта се обозначават онези моменти от нейните прояви, когато тя сочи в какво се състои доброто. Съдебната функция на съвестта се проявява, когато е извършено дадено дело: тя оценява нравственото му качество и отсъжда дали е добро или зло и заедно с това дали неговият извършител е добър или зъл. Изпълнителната функция на съвестта се изразява в чувствата на приятност или неприятност, одобрение или неодобрение, спокойствие или неспокойствие, радост или мъка, които придружават и следват извършена постъпка в зависимост от това дали е добра или зла.

Съвестта има две основни задачи: да предпазва от падение и да насочва към добро – предшествана съвест и да осъжда – последваща съвест. Съвестта предпазва от злото, защото чрез неговото извършване човек ще измени на духовно-нравствената си природа.

По будността и чувствителността на съвестта, по нейната чистота, по нейната власт върху решенията и поведението, се оценява личността на човека както от обществото, така и от Бога.

Съвестта като законодателна функция понякога е непогрешаваща или погрешаваща. Тя е непогрешаваща, когато водена от Светия Дух, безпогрешно познава Божия закон и свидетелства. Погрешаваща е заблуждаваща се или фалшива съвест, когато доброто се представя за зло и злото – за добро.

В съдебната и функция съвестта бива немощна, приспана и ожесточена. Немощна е, когато не може да подтикне човека към изпълнение на нравствения дълг. Св. ап. Павел наставлява християните да бъдат внимателни към братята си с немощна съвест/1 Кор.8:123/. Съвестта е приспана или помрачена, когато лоши постъпки оправдава с добри намерения или с външното им съгласие със закона. Съвестта е ожесточена, когато напълно произволно и упорито отхвърля доброто.

В изпълнителната функция съвестта е понякога пристрастна, лицемерна и жигосана. Тя е пристрастна, когато човек ясно вижда и посочва чуждите недостатъци, а никак не се смущава от най-големи свои грехове. Хора с такава съвест – според образното определение на Исуса Христа – виждат сламката в

окото на брата си, а гредата в собственото си око не усещат/Мат.7:3/. Съвестта е лицемерна, когато ни възнаграждава с душевен мир незаслужено или поне несъразмерно с извършеното от нас добро. Съвестта е жигосана или изгоряла, когато не заговаря и не измъчва дори при извършване на най-тежки престъпления и човек е напълно равнодушен или спокоен.

В Священото Писание се говори още за чиста съвест/1 Тим.3:9/, непорочна съвест/Деян.24:16/ и Божия съвест/1 Петр.2:19/, от една страна, и за осквернена съвест/1 Кор.8:7/ и идолска съвест/1 Кор.8:7/, от друга страна.

Форми и състояния на съвестта

Когато човек се е издигнал до будна съвест и следва нейните изисквания, той се удостоява с най-висшата награда. Спокойната съвест, съзнанието за изпълнен индивидуален и обществен дълг -- ето върховното щастие на земята, което съдържа в себе си сигурна гаранция и за вечно блаженство. "Чистата съвест -- отбелязва римският поет Овидий -- не се бои нито от лъжи, нито от клевети, нито от сплетни". Щом съвестта е чиста и спокойна, човек върви уверено по житейския си път и се избавя от всякаво чувство на несигурност и неувереност.

От всеки друг съд човек може да се укрие и от всяко друго наказание може да избяга, но той не е в състояние да се укрие от съда на собствената си съвест и да избяга от нейното наказание. Според пластичният израз на Священото Писание, "нечестивецът бяга, когато никой не го гони"/Притч.28:1/, понеже неговата съвест навсякъде го съпътства, никъде не му дава мир и постоянно го терзае. Огнените укори на наказващата съвест парят в душата като неугасващи въглени. Нейните невидими стрели се забиват направо в сърцето на човека и го обливат в кръв. Окоето насъвестта е всевиждащо: от неговия поглед не може да убегне нито един греховен помисъл и нито едно порочно дело. Щом човек веднъж се е провинил, много трудно може да възстанови душевния си покой.

За това може да се говори за добра и лоша съвест. Добрата съвест поражда винаги спокойствие у човека. Тя предразполага към открити и дружелюбни отношения между хората. Лошата съвест се ражда от лоши думи и постъпки. Римският сатирик Ювенал казва: "Злата съвест е вътре в нас, ден и нощ свидетелства против нас." Но нейният притежател може да се превърне и в безсъвестен човек, когато тя постигне ниска чувствителност. Оправданието, че "всички правят така" притъпява чувството за вина и приспива съвестта. Това неминуемо води до самодоволство, самоизмама и самовнушение и отразява едно недобро човешко състояние. Човек с лоша съвест се отдалечава не само от доброто, но и от вярата в Бога. А хората без съвест са играчки в ръцете на сатаната.⁶

⁶ Пак там, с. 115

Никакви усилия не могат да го очистят от гузната му съвест. Това може да стори единствено нашият Господ, защото “кръвта на Исуса Христа ни очиства от всеки грях.” (I Йоана 1:7). Тя очиства нашата съвест и ни освобождава за да можем да познаем Бога, да се покаем, да повярваме в Него и да Му служим.

Бедата е в това, че съвременният човек се е научил да се отнася критически към свещената същност на съвестта, ограждайки себе си от нейния глас и иронично надсмивайки се над съвестните хора. Спомените или гузната съвест го кара да осъзнава дълбоко в себе си, че ако има Творец, Той би трябвало да е против неговите грехове, тоест - против самия него, както той си мисли. Затова, вместо да признае греховете си, той отрича, че има Творец. Или пък обвинява Бог, че допуска толкова много страдание по света. По този начин неговото отчуждение от Твореца продължава и животът му остава сив, безсмислен и безнадежден... Нещо повече – за да отхвърли обвиненията на съвестта си, такъв човек се научава изкусно да мами. И това продължава, докато съвестта напълно онемее. Такива хора вече не са нормални – често те стават алкохолици, наркомани, блудници, хора, които без страх лъжат, крадат, убиват... Относно такъв човек, апостол Павел заключава: “е упорството си и непокаяното си сърце трупаши на себе си гняв за деня на гнева, когато ще се открие праведната съдба от Бога, Който ще въздаде на всеки според делата му.” (Римляни 2:2-4)

Учението на св. ап. Павел за съвестта

За св. ап. Павел съвестта е съзнание за Бога. За него оценката на служението си, която той дава благодарение на съвестта си, макар че такава дава също и църковна община и най-вече оценява делата му Бог. Наистина съвестта му е съдник, който оценява постъпките му. Въз основа на това в него се появява съзнание за виновност или невинност. Въпреки това оценката на съвестта му относно праведността му пред Бога, не означава нищо.

Св. ап. Павел употребява думата „съвест“ с две значения: първо: съвестта извършва съд на постъпки относно тяхната истинност и чистота, и второ: съвестта може да оценява и да осъжда постъпките на човека, в зависимост от това, дали те са съгласувани с Божията воля.

“Блажен е, който не осъжда себе си за това, що одобрява” (Рим. 14:22), казва св. ап. Павел. Блажен е онзи, у когото личните желания съвпадат с Божия нравствен закон, написан на скрижалите на сърцето ни (вж. 2Кор. 3:3); при когото мисли, чувства, намерения и постъпки са в пълно съгласие с Божията воля за нас, съвестта е мерилото, което ни показва доколко това, което сме в момента, се доближава до това, което трябва да станем, и ни подтиква да продължаваме да се усъвършенстваме духовно.

Тя е връзката между отдалечилия се от Създателя си човек и Бога. Ако човек не живее в съгласие със съвестта си, целият му вътрешен свят става раздвоен и отслабен. “Желание за добро” има у него, но да го върши “не намира сили” (вж. Рим. 7:18).

В посланието си до Тимотей ап. Павел казва: "Духът изрично казва, че в последните времена някои ще отстъпят от вярата и ще слушат измамливи духове и бесовски учения, чрез лицемерието на човеци, чиято съвест е прегоряла." Затова апостолът приканва да се върнем към първоначалното си предназначение, към смисъла на живота.

У немощните във вярата съвестта се осквернява под въздействието на демоните (вж. 1 Кор. 8:7) и може да ги подтиква към небогоугодни, душепагубни деяния (вж. 1 Кор. 8:10). Вероятно това има предвид ап. Павел с определенията "лукава съвест" (Евр. 10:22), "жигосана съвест" (1 Тим. 4:1-2), "осквернени ум и съвест" (Тит. 1:15). Стигаме и дотам, че да оправдаваме своята отмъстителност, злоба, гордост, кораво-сърдечност, позовавайки се на съвестта си.

Св. Апостол Павел казва: „А ние всички с открито лице, като в огледало, гледайки славата Господня, се преобразяваме в същия образ, от слава в слава, като от Духа Господен (2 Кор. 3:18). Значи според Рим. 3:23 „Всички съгрешиха и са лишени от славата Божия”, човек не е богоподобен, защото е нарушил отношенията между Бога и себе си. Според него богоподобие се състои в осъществяване на доброто.

Значение на съвестта

Който слуша гласа на съвестта си знае и чувства, че не причиняването зло на другия, а претърпяването на злото прави човека най-силен. Знае, че на Страшния Съд всеки ще вижда като на телевизор своите дела и духовното състояние на ближния, ще огледа себе си в другия, ще навежда глава и ще отива на мястото си. А гласа на съвестта казва: „Моята воля е да изпълнявам волята на Оногова, Който Ме е пратил” (Иоан 4:34). Защото това е гласа на Иисус Христос, Който се разпъна заради нас хората, за да се съедини с нас. Той е вътре в нас, затова блаж. Теофилакт казва: „който обърне душата си към Бога, той се съединява с Него”⁷

За съвестта мнението на другите, тяхното уважение не е от особено значение. Съвестта се интересува единствено от възвишени цели, определени от моралното чувство за достойнство. Тя е винаги целенасочена, вираща се в небето, в небесния промисъл на Вездесъщия Господар на всичко живо, Който вижда и в тъмно, за когото сърцата на хората са открити. Това гласи и самата молитва от митрополит Филарет Московски, в нея той казва: „за Теб сърцето ми е открито”.

Съвестта се стреми не просто да отсъди, да накаже и унищожи виновния, а чрез съда и наказанието да го предпази от други провинения, да го подтикне да превъзмогне извършеното зло чрез добро и да се излекува от лошите си влечения, наклонности, страсти и пороци.

Съвестта обаче подбужда, подтиква и подготвя човешката душа за тези актове главно чрез разкаянието, чиято същност се състои в съзнаването на извършените греховни постъпки и в желание за поправяне и водене нов живот в служба на правдата и доброто.

⁷ Виж повече у блаж. Теофилакт, Тълкувание на Евангелието от Марко

За предалия се на грях и себелюбие човек, който за да си достави повече удоволствие, не се спира пред нищо - за него чест и съвест са празни думи, защото за да угажда на плътта си и за да бъде удоволствието му по-голямо, той трябва да се стреми към спечелване на много пари. За да постигне тази си цел, той ограбва своите ближни: не заплаща реално труда на работниците, приема подкупи, използва безплатен детски и ученически труд, гаври се и безчести тези, които го молят да изпълни служебните си задължения и да удовлетвори техните жизнени нужди. А „който мрази брата си, той се намира в тъмнина, и в тъмнината ходи и не знае накъде отива“ твърди св. Йоан Богослов (I Йоан 2:11).⁸

Тя ни предупреждава, съветва, възпира, припомня ни нашите грешки и слабости... а ние се опитваме да я излъжем, да се измъкнем от укоряващия ѝ поглед.⁹

Съвестта е поривът да правим каквото зависи от нас, за да претворяваме с живота си злото в добро.

Тя ще ни възпира да вземем нещо материално или позиция в обществото, ако така ще ошетим другото или ако средствата са непочтени.

Ще ни заставя да пренебрегнем интересите си в името на по-висша идея или общото благо. Ще ни съветва да признаем вината си, въпреки риска да си спечелим нечий упреци, разочарование и неуважение. Ще принуди някой сам да се предаде в полицията...

Всъщност съвестта се противопоставя на егоизма ни, на низостта ни във всичките ѝ форми и проявление. Противопоставя се на грешните ни избори, на вредните ни наклонности, на прищевките ни. Изобличава ни, за да ни подтикне към покаяние, за да очистим душата си от всичко скверно и върнем мира в нея. Съвестта всъщност брани най-същинското, най-истинското ни "аз" Божия образ. Тя е "инстинктът за самосъхранение" на божественото начало в нас от посегателствата на злото.

Тя е която следи съответстват ли нашите мисли, намерения, постъпки и чувства на този идеален образ, или не. Ако съответстват, в душата ни царува мир и духовна радост, ако ли не усещаме смущение, тревожност и не се успокояваме, докато не върнем отново в сърцето си мира на чистата съвест.

Заклучение

Който е повярвал в Евангелието и е позволил Христос да се всели в душата му, той не познава мъчителните терзания на неспокойната съвест: чрез богоозарената си съвест той води праведен, свят живот и предвкузва неземната радост на вечното блаженство. За придобиване, запазване и развиване на благочестие човек по-често трябва да изповядва греховете си пред духовник, да се уединява и вътрешно

⁸ Свещеноиконим Борис Хаджистоянов, Хвалите имя Господне – Основи на вярата С., 1996 г. – стр. 140

⁹ Пак там

съсредоточава от време на време, както и най-редовно да изпитва съвестта си, главно във връзка с някои любими слабости и наклонности.¹⁰ Нужно е трезвение – постоянно внимание над сърцето и ума и недопускане в тях на лоши помисли и враждебни внушения, които се отблъскват с постоянна молитва. Защото който иска да се издигне над злото и да се утвърди в доброто, трябва да знае, че за него бдителността е безусловно необходима.¹¹ Лукавият ни напада най-силно точно там, където е нашето слабо място. Изтъкваме собствената си воля, собственото си мнение, искаме да не носим отговорност за делата на ближния, да се спасим отделно, сами, без него. Ако обаче допуснем да ни завладее този дух, няма спасение за нас. Трябва да желаем да се спасим заедно с всички, да казваме заедно със светците: „Ако не спасиш, Господи, и всички тия, зачеркни и мен от книгата на живота“... И това е царският път на духовния живот. Да обичаме Христос, обичайки всички негови братя, и най-малките, за които Той умря.¹²

Когато човек има угризения на съвестта и чувства страх, смут, безпокойство, отчаяние, или е обидан от омраза, завист и т.н., тогава живее в ада. Докато, когато в душата му има любов, радост, мир, кротост, доброта и т.н., тогава живее в рая.

Когато човек се труди върху Божиите заповеди, работи върху себе си и се очисти от страстите, тогава умът му се просвещава... Така човек може да види възкресението на душата си преди общото възкресение, ако свършено се очисти от страстите. Тогава тялото му ще бъде ангелско, безплътно и няма да се нуждае от материална храна.

“Веселие и радост не доставят нито величието на властта, нито многото пари, нито могъществото, нито телесното здраве, нито разкошът и изобилието, нито скъпите дрехи, нито друго някое друго от човешките предимства, - говори вдъхновено св. Иоан Златоуст, - а само духовното свършенство и добрата съвест. И тъй, който има чиста съвест, макар и да е облечен в дрипи и да търпи глад, е по-щастлив от тези, които живеят разкошно; но този, който чрез съвестта си съзнава извършеното от него зло, макар да притежава много богатства, е по-нещастен от всички хора.”

Евангелието поради съдържащата се в него божествена истина и правствена красота най-естествено и лесно може да намери прием в хора с будна съвест/вж 2 Кор.4:2/. Св. ап. Петър с право нарича съвестта “съзнание за Бога”/1 Петр.2:19/. Тази мисъл е възприета от древния църковен учител Тертулиан, според когото съвестта е първото, началното съзнание на човека за Бога.

¹⁰ Димитров, Хр., Пастирско богословие

¹¹ Вж. пов. У Казанджиев, Г., Варненски и Преславски митрополит д-р Йосиф”

¹² Вж. пов. У стареца Порфирий от Света Гора

1. Религия и наука.

Истинската религия и истинската наука, които признават ограниченията в областта на тяхната компетентност, никога не могат да имат противоречия помежду си. Ако се появят подобни противоречия, това означава, че или религията, или науката е предала принципите си и е станала псевдорелигия или псевдонаука.

Вярата и знанието, в самата си същност са неразделни. Невъзможно е да се предположи, че един вярващ човек не мисли за обекта на вярата си и не знае в какво вярва; невъзможно е един философ или учен, докато прави изследвания, да не вярва поне в своя разум.

Знанието е толкова необходимо и оправдано от религията, колкото е вярата от науката. Вярата може да е незаменима там, където знанието е недостатъчно и безпомощно. Нищо научено чрез вяра не трябва да бъде несъвместимо със знанието. Наистина, често се предполага, че има противоречия. Затова християнската апологетика се включва в разрешаването на тези въображаеми противоречия между религията и науката.

Колкото по-дълбоко и по-обстойно човек изучава науките и опознава границите на тяхната компетентност, толкова по-голяма философска и богословска култура притежава той. Също така, колкото по-дълбоко е развита неговата религиозна вяра, толкова по-малко са въображаемите противоречия между вяра и знание, и между религия и наука. Разбира се, вярата определено играе по-голяма роля в религията, отколкото в науката. Но това се обяснява главно с различните им цели. Всяка от които изисква различни методи на изучаване. Целта на науката е изключително елементарна в сравнение с целта на религията. Познанието за химичния състав на скалите и познанието за смисъла и целта на земния живот и този на човека имат различно значение за нас.

Религията отговаря на най-главните и най-сложни въпроси за човешката душа, които науката е напълно безпомощна да разреши. Колкото повече е напреднала религията, толкова повече тя питае обич към знанието; разбира се не към безплодното знание, а към истинското знание, наречено духовна мъдрост.

Древните Отци и учители на Църквата са придавали голямо значение дори на езическата философия. По думите на Климент Александрийски: „Античната философия е била свят на божие предвещание [в историята на подготовката на античния свят за християнството]. Тя е била необходимост за гърците като пътеводител към истината... детеводител на древните гърци към Христос, отразявайки в себе си истината, макар неясно и непълно, но от части.”

Св. Василий Велики, който е бил учен, философ и богослов, казва: „Във философското учение имаше сянка върху откритите истини, предначертание на Истината, описана в Светото Писание, отражение на светлината от Христовата истина, сходна с отражението на слънцето във водата.” За отношението между вярата и знанието св. Василий Велики също уверява: „В науката вярата

предхожда знанието.” Това е напълно вярно, тъй като всичко най-съществено и първоначално в научното знание е невъзможно да бъде доказано, и се приема за основен принцип с акт на вярата.

Св. Григорий Богослов пише: „Мисля, че всеки, който има разум, ще признае външните познания за добри, въпреки че много християни, поради недобро разбиране, ги ненавиждат като зла хитрост, която отдалечава от Бога.”

Ако великите Отци на Църквата са гледали на истинското научно и философско знание с толкова дълбоко уважение, то на свой ред най-великите научни изследователи са гледали на религиозната вяра с дълбока почит и благоговение. Истинското знание е несъвместимо с гордостта. Смирението е необходимо условие за възможността да се постигне Истината. Само един смирен учен, като смирен религиозен мислител, който винаги помни думите на Спасителя: *Без Мене не можете да вършите нищо* (Йоан 15:5), и *Аз съм пътят, истината и животът* (Йоан 14:6), е способен да тръгне по верния път (начин) към постигане на Истината. Понеже *Бог се противи на горделиви, а на смирени дава благодат* (Як. 4:6).

От голямо значение е факта, че от църквата на Московския Университет блестяг думите: „Светлината на Христос осветява всички”.